

Львівський державний університет
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Навчальний посібник

Львів
Видавництво ПП "Магнолія 2006"
2026

УДК 340.12 (075.8)

Рекомендовано до друку ЛьвДУВС Вченою радою Львівського
державного університету внутрішніх справ
(протокол від 25.03.2026 № 9)

Рецензенти:

Карась А. Ф., доктор філософських наук, професор
(Львівський національний університет Івана Франка);

Наливайко Л. Р., доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ);

Романова А. С., доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

A82 Актуальні проблеми філософії права : навчальний посібник / Упорядники: О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської; вид. 2-е, змін. і допов. Львів : Видавництво ПП "Магнолія 2006", 2026 . - 572 с.

ISBN 978-617-574-344-7

Видання підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» для здобувачів освітньо-наукового ступеня. Відображено історіографію, сучасний стан і перспективи розвитку філософії права з урахуванням проблем галузевих юридичних наук, новітніх підходів до праворозуміння, правовідносин і юридичної практики. Послідовно проаналізовано засадничі елементи співвідношення соціальності і вітальності у праві, правової соціалізації та правової ідентичності; правової культури, детермінантів її формування, правових традицій; проблем правосвідомості, правового менталітету і світогляду; філософії юридичної практики, правової відповідальності, мети покарання, а також переосмислення ролі права в умовах війни.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів ЗВО і факультетів юридичного спрямування всіх форм навчання.

УДК 340.12 (075.8)

ISBN 978-617-574-344-7

© Балинська О. М., Токарська А. С.,
Яценко В. А., 2026

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

© Видавництво ПП "Магнолія 2006", 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
<i>Тема 1.</i> ІСТОРИОГРАФІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ	12
1.1. Історія світової філософсько-правової думки	13
1.2. Сучасна філософія права	32
1.3. Розвиток і становлення філософії права в Україні	35
Список використаних джерел	43
<i>Тема 2.</i> ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЗАВДАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	45
2.1. Об'єктово-предметна визначеність філософії права	46
2.2. Право як об'єкт філософського аналізу	50
2.3. Філософсько-правова рефлексія світу	52
2.4. Специфіка філософського підходу до праворозуміння	54
2.5. Статус і пізнавальні можливості філософії права	57
2.6. Структура та функції філософії права	62
Список використаних джерел	65
<i>Тема 3.</i> ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТИКИ ЯК МЕТОДОЛОГІЇ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА	67
3.1. Принципи діалектики та метафізики у праві	69
3.2. Основні закони діалектики у праві	74
3.3. «Неосновні» закони діалектики у праві	79
3.4. Технологія (алгоритм) діалектики пізнання правових явищ	82
Список використаних джерел	87
<i>Тема 4.</i> ПРОБЛЕМИ ОНТОЛОГІЇ ПРАВА	89
4.1. Критика онтології права (як формулювання проблеми)	89
4.2. Буттєве зумовлення права	95
4.3. Філософська рефлексія джерел права	100
4.4. Форми буття права	104
4.5. Онтологічні функції права	108
4.6. Соціокультурний простір як середовище формування права	109
4.7. Соціонормативний простір як середовище реалізації права	114
4.8. Співвідношення категорії «правова реальність» і суміжних понять ..	115
4.9. Критика розуміння співвідношення правосвідомості і правобуття ..	119
Список використаних джерел	120

<i>Тема 5.</i>	ПРОБЛЕМИ ГНОСЕОЛОГІЇ ПРАВА	122
5.1.	Проблеми правового пізнання.....	124
5.2.	Практика як процес пізнання	126
5.3.	Діалектика як метод пізнання права.....	128
5.3.1.	<i>Метод пізнавального руху по об'єкту дослідження.....</i>	129
5.3.2.	<i>Категорії якості та кількості у гносеології права.....</i>	130
5.3.3.	<i>Категорія міри у гносеології права.....</i>	131
5.3.4.	<i>Пізнавальна природа закону заперечення заперечення.....</i>	133
5.4.	Парні категорії у гносеології права	134
5.4.1.	<i>Метод сходження від абстрактного до конкретного</i>	134
5.4.2.	<i>Сходження від конкретного до абстрактного.....</i>	138
5.4.3.	<i>Єдність історичного та логічного у пізнанні права.....</i>	142
5.4.4.	<i>Категорії сутності та дійсності у гносеології права.....</i>	144
5.5.	Інтенціональна визначеність права та правового буття	146
5.6.	Екзистенція права в інформаційному суспільстві.....	149
	Список використаних джерел.....	154
<i>Тема 6</i>	ПРОБЛЕМИ АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА.....	156
6.1.	Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві.....	158
6.2.	Людиномірність права як його визначальна парадигма	161
6.3.	Співвідношення духовності, вітальності й соціальності людини у праві	163
6.4.	Правова основа соціальної сутності людини	170
6.5.	Філософська рефлексія прав і свобод людини.....	178
6.6.	Біоетика і філософія права	184
6.7.	Людська гідність у праві.....	189
	Список використаних джерел.....	190
<i>Тема 7.</i>	ПРОБЛЕМИ АКсіОЛОГІЇ ПРАВА	193
7.1.	Право як цінність.....	194
7.2.	Рівність, свобода і справедливість як основні ціннісні філософсько-правові категорії.....	204
7.3.	Філософсько-правовий вимір гендерної рівності як суспільної цінності	209
7.4.	Толерантність як ціннісний принцип у правовому житті сучасного суспільства	213
7.5.	Ціннісно-нормативне сприйняття поведінки особи.....	216
7.6.	Соціально-символічний капітал суспільства	220
	Список використаних джерел.....	229

<i>Тема 8.</i>	ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА.....	232
8.1.	Генеza і динаміка взаємозв'язку права та інших соціальних інститутів.....	233
8.2.	Сучасні теорії соціології права.....	236
8.3.	Соціальна зумовленість права.....	240
8.4.	Право як соціальний регулятор. Соціальні функції права.....	241
8.5.	Соціум як категорія філософії права.....	244
8.6.	Право як засіб упорядкування соціуму.....	250
8.7.	Соціально-правові суперечності.....	256
	Список використаних джерел.....	261
<i>Тема 9.</i>	ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ПРАВА.....	264
9.1.	Проблеми співвідношення культури і права.....	265
9.2.	Соціальний суб'єкт як носій індивідуальної правової культури.....	272
9.3.	Культурно-історичний підхід як парадигма правових досліджень.....	281
9.4.	Національне й універсальне у праві.....	287
9.5.	Етнопсихологічні чинники впливу на правову культуру.....	290
9.6.	Правові традиції як елемент правової культури.....	294
	Список використаних джерел.....	296
<i>Тема 10.</i>	ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ПРАВА.....	298
10.1.	Правосвідомість як предмет філософії права.....	299
10.2.	Правосвідомість як компонент світогляду.....	301
10.3.	Правовий менталітет і правовий світогляд.....	308
10.4.	Біхевіористський підхід у філософії права.....	310
10.5.	Нейроправо як нова сфера юридичної психології.....	321
10.5.1.	<i>Звідки виникла ідея нейроправа.....</i>	322
10.5.2.	<i>Що слід розуміти під поняттям «нейроправо».....</i>	324
10.5.3.	<i>Нейроправо: підгалузь медичного права чи комплексна галузь права.....</i>	326
10.5.4.	<i>Нейроправо як спосіб виправдання злочинців.....</i>	327
	Список використаних джерел.....	329
<i>Тема 11.</i>	ПРОБЛЕМИ СЕМІОТИКИ ПРАВА.....	332
11.1.	Історія становлення семіотики права.....	333
11.2.	Семіотичні форми буття права.....	338
11.2.1.	<i>Сигнал правової дійсності як процесуальна форма буття права.....</i>	338
11.2.2.	<i>Семіотичний код права як відтворення змісту правової дійсності.....</i>	340
11.2.3.	<i>Правовий знак як матеріальний носій суспільно значущої інформації.....</i>	343

11.3.	Соціально-ціннісна сутність права як знакової системи.....	347
11.3.1.	<i>Правове повідомлення як інструмент розуміння та означення правової дійсності.....</i>	347
11.3.2.	<i>Право як знакова комунікативна модель суспільно значущої поведінки людини</i>	350
11.4.	Антропосеміоз права	353
11.5.	Ното semioticus як знаковий тип соціального суб'єкта	354
11.6.	Право як семіотично-функціональна граматики дій соціального суб'єкта	357
11.7.	Психосеміотика правовідносин.....	362
	Список використаних джерел.....	370
<i>Тема 12.</i>	<i>ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....</i>	<i>373</i>
12.1.	Правова комунікація як спосіб формування правосвідомості.....	374
12.2.	Критика діалогічної теорії права.....	377
12.3.	Механізми соціально-правової комунікації у налагодженні взаємодії влади та громадськості.....	379
12.4.	Функціонально-комунікативна аргументованість права як певного типу мовлення	386
12.4.1.	<i>Волюнтативний аспект мови права</i>	<i>387</i>
12.4.2.	<i>Маніпулятивний потенціал мови права</i>	<i>391</i>
12.4.3.	<i>Герменевтика права як спонукального типу мовлення.....</i>	<i>393</i>
	Список використаних джерел.....	394
<i>Тема 13.</i>	<i>ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВА, ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА</i>	<i>397</i>
13.1.	Цивілізаційний підхід у юриспруденції та державознавстві	398
13.2.	Українська національна ідея як інтегративний чинник суспільства	402
13.3.	Ідея правової та соціальної держави	405
13.4.	Проблеми глобалізації у новітній філософії держави і права.....	408
13.4.1.	<i>Футурологічні концепції суспільної організації</i>	<i>410</i>
13.4.2.	<i>Проблеми держави у глобалізованому світі</i>	<i>418</i>
13.4.3.	<i>Нове у формі держави</i>	<i>419</i>
13.4.4.	<i>Філософія комунітаризму</i>	<i>420</i>
13.4.5.	<i>Електронний уряд.....</i>	<i>421</i>
13.4.6.	<i>Ризики глобалізації та альтерглобалізм</i>	<i>423</i>
13.5.	Реформування державно-правової системи в умовах змінних суспільних відносин.....	423
13.5.1.	<i>Проблема балансу представницької та безпосередньої форм народовладдя на шляху до громадянського суспільства</i>	<i>424</i>
13.5.2.	<i>Проблема адміністративно-територіального устрою.....</i>	<i>425</i>

13.5.3.	<i>Проблема реформування апарату управління державою</i>	425
13.5.4.	<i>Проблема гармонізації та балансу між гілками влади</i>	426
13.5.5.	<i>Якість державних законів</i>	430
13.6.	<i>Філософія кризи влади</i>	431
13.7.	<i>Філософсько-правовий аналіз владних ознак права</i>	438
13.8.	<i>Символічне насильство права</i>	444
13.8.1.	<i>Методологічні засади символічного насильства права</i>	445
13.8.2.	<i>Інституційні прояви символічного насильства права</i>	446
13.8.3.	<i>Соціокультурні аспекти символічного насильства права</i>	450
	<i>Список використаних джерел</i>	451
Тема 14. ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ 455		
14.1.	<i>Юридична практика як спосіб раціоналізації людської життєдіяльності (як формулювання проблеми)</i>	455
14.2.	<i>Правова комунікація як форма правовідносин і засіб юридичної практики</i>	459
14.3.	<i>Правова поведінка як діяльнісна інтерпретація інформації у процесі правовідносин</i>	467
14.4.	<i>Філософсько-правовий вимір девіантної поведінки</i>	470
14.5.	<i>Суддівське правопізнання як форма юридичної практики</i>	475
14.6.	<i>Дискреційні повноваження суддів у контексті реалізації функцій держави</i>	479
14.6.1.	<i>Історія інституту суддівського розсуду</i>	480
14.6.2.	<i>Законодавче закріплення дискреційних повноважень</i>	482
14.6.3.	<i>Філософія дискреційних повноважень</i>	484
14.6.4.	<i>Дискреція суду в контексті функцій держави</i>	485
14.6.5.	<i>Інші вектори впливу дискреційних повноважень суду</i>	487
14.6.6.	<i>Дискусії щодо дискреційних повноважень суду</i>	490
	<i>Список використаних джерел</i>	492
ТЕМА 15 ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 495		
15.1.	<i>Генеza ідеї відповідальності у праві (як формулювання проблеми)</i>	495
15.2.	<i>Філософсько-правове розуміння феномена відповідальності</i>	499
15.3.	<i>Юридична відповідальність як атрибут правовідносин</i>	507
15.4.	<i>Філософсько-правове розуміння мети покарання</i>	522
15.5.	<i>Свобода і відповідальність як філософсько-правові засади формування законослухняності особи</i>	525
15.6.	<i>Вина та відповідальність громадян росії за агресію проти України</i>	528
	<i>Список використаних джерел</i>	536

<i>Тема 16. Проблеми філософії права в умовах війни</i>	<i>539</i>
16.1. Переосмислення ролі права в умовах війни	541
16.2. Філософія гібридної війни.....	543
16.2.1. <i>Зміст і специфіка гібридної війни</i>	<i>543</i>
16.2.2. <i>Інформація як категорія і засіб гібридної війни</i>	<i>544</i>
16.2.3. <i>Гібридна війна в Україні.....</i>	<i>545</i>
16.2.4. <i>Структурні складові гібридної війни.....</i>	<i>546</i>
16.2.5. <i>Концептуальні характеристики гібридної війни.....</i>	<i>548</i>
16.3. Маркери гібридної війни. Дешифрування маніпулятивних практик РФ	551
16.4. Війна як семіотичний злам	556
16.5. Проблеми нормативності права.....	559
16.5.1. <i>Криза нормативності як глобальна проблема.....</i>	<i>559</i>
16.5.2. <i>Чому виникають «злами» у нормативності права?.....</i>	<i>562</i>
16.5.3. <i>Як долати «злами» нормативності права?.....</i>	<i>565</i>
16.5.4. <i>Концепція ревіталізаційної нормативності права</i>	<i>567</i>
Список використаних джерел.....	568

ПЕРЕДМОВА

Філософія права як наука і навчальна дисципліна стає дедалі популярнішою серед фахівців-науковців і юристів-практиків. Це зумовлено необхідністю ширших узагальнень правових явищ і процесів, що супроводжують бурхливі зміни у правобутті й правосвідомості, чимало з яких можливо зрозуміти і пояснити лише з позицій філософсько-правових категорій.

Видані до цього часу численні підручники та навчальні посібники, що розраховані на студентську аудиторію, були зорієнтовані здебільшого на її озброєння началами філософії права, так би мовити, входження їх у філософсько-правове поле.

Однак розширення аудиторії вивчення і застосування цього предмета, сучасні підвищені вимоги не лише до вивчення, а й до ґрунтового дослідження правових явищ і проблем зумовили необхідність здобувачів наукових ступенів не лише ознайомлюватися з началами філософії права, а й вирішувати (на теоретичному рівні) гострі, актуальні проблеми права, що зафіксовано у назві цього навчального посібника.

Автори зауважують на з'ясування методологічних засад дослідження права і застосування їх як результативного шляху наукового пошуку, що дасть змогу молодим науковцям ефективніше застосовувати філософсько-правові знання як особливий регулятивний чинник у правових дослідженнях, а також засвоїти саму логіку і теорію наукового пізнання з урахуванням гносеологічних спроможностей двох основних форм суспільної свідомості – філософії та права – у їх методологічному синтезі.

Акцентація викладу матеріалу на проблемах правосвідомості та правобуття дає змогу чіткіше окреслити предметність філософії права, аргументувати й актуалізувати її світоглядно-стверджувальну функцію, включити до тематики навчального посібника, крім традиційної філософсько-правової проблематики (онтологія, гносеологія, аксіологія права), теми із психології та соціології права і т. д., що забезпечує своєрідну повноту викладу філософсько-правового феномена. Тобто певною особливістю навчального посібника є поєднання форми та змісту філософії права: за формою, внутрішньою структурою це нормативний курс лекцій, що відповідає програмним вимогам навчальної дисципліни, а за змістом це збірник проблемних аспектів юридичної науки, що подані в контексті специфіки критичних студій права, правових явищ, правової дійсності загалом.

Окремо слід відзначити своєрідність стилю подання матеріалу, а саме – його проблемний виклад, коли кожне питання розглядається з погляду його полемічності, дискусійності, потреби у подальшому плідному

опрацюванні. Цим викладений матеріал орієнтує читача на творчість, на формування нового знання та самостійний пошук істини. Під час підготовки навчального посібника автори додержувалися принципу єдності науковості та популярності, намагаючись зробити текст доступним для широкого загалу й водночас не втратити фундаментальність юридично-правового змісту, що робить видання не тільки теоретичним, а й надає йому прикладного характеру і дає підстави вважати його корисним для правників.

Основна мета розробників цього навчального посібника – поглибити й систематизувати знання аспірантів (ад'юнктів) щодо універсального змісту права та механізмів його функціонування, які вони здобули під час отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр»; надати їм допомогу у вирішенні проблемних питань стосовно специфіки праворозуміння й осягнення чинників, що є рушієм поведінки людини в соціумі, становлення нових типів цивілізації та культури з урахуванням рівня розвитку людства; сприяти виробленню у здобувачів освітньо-наукового ступеня доктора філософії здатності самостійно глибоко осмислювати правову дійсність, сутність соціального суб'єкта і його місце в цій дійсності, важливі проблеми суспільних відносин на основі ідей і принципів, розроблених провідними мислителями новітнього часу.

Навчальний посібник розроблений відповідно до навчального плану підготовки аспірантів (ад'юнктів) за освітньо-науковою програмою з галузі знань «Право» за спеціальністю «Право». «Актуальні проблеми філософії права» належать до дисциплін вільного вибору здобувачів і пропонують 16 тем, які послідовно розкривають зміст курсу. Водночас може бути рекомендований здобувачам усіх рівнів вищої освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» здобувач вищої освіти знатиме сутність, специфіку й особливості філософії права як науки та орієнтуватиметься у проблемах визначення предмета філософії права, основних функціях та завданнях сучасної філософії права; засвоїть головні напрями, підходи, методи і принципи досліджень у філософії права; на основі вивчення історії філософсько-правового пізнання та філософсько-правової наукової спадщини буде обізнаним в онтологічних засадах соціально-правової реальності та природи права загалом; розумітиме пізнавальні можливості філософії права для інших юридичних галузей, основи філософсько-правової антропології, ціннісні основи права; осягне знаково-символічну природу права; матиме наукове підґрунтя для прикладного застосування методології юридичної герменевтики та правової комунікації, філософських аспектів взаємозв'язку права, держави і суспільства; бачитиме філософський вимір юридичної практики.

Окрім того, аспірант (ад'юнкт) навчиться узагальнювати, систематизувати і класифікувати теоретичний та емпіричний матеріал у сфері ви-

вчення інтерпретацій смислу, призначення та логіки права; критично оцінювати наявні наукові розробки і досягнення філософії права та виявляти маловивчені або залишені поза увагою аспекти; визначати предмет і об'єкт філософсько-правового дослідження в контексті світоглядних імплікацій (логічних зв'язків) юриспруденції; правильно визначати й формулювати проблеми філософії права; застосовувати методологію і методику сучасного філософсько-правового дискурсу; грамотно формулювати визначення філософсько-правових понять і категорій; зіставляти явища і факти правової дійсності, виявляти їх властивості, характеристики, тенденції; орієнтуватися у формах буття права; визначати теоретичну і практичну значущість результатів філософсько-правового дослідження для галузевих юридичних дисциплін; моделювати правові ситуації, дії, події, явища і факти з огляду на соціокультурні тенденції розвитку права; використовувати філософсько-правовий аналіз у юридичній практиці; прогнозувати розвиток правової та соціальної держави, правосвідомості та правового життя в Україні.

Для ознайомлення читачів із найновішими філософсько-правовими розвідками та з метою демонстрації здобутків львівської філософсько-правової наукової школи у навчальному посібнику, крім авторського матеріалу, використано фрагменти й основні положення досліджень, виконаних під керівництвом науково-педагогічних працівників, а також захищених у спеціалізованих вчених радах Львівського державного університету внутрішніх справ і Національного університету «Львівська політехніка».

Навчальне видання

Автори-упорядники:

Балинська О. М.,

доктор юридичних наук, професор (теми 1, 6–8, 11, 13–16);

Токарська А. С.,

доктор юридичних наук, професор (теми 9–10, 12);

Яценко В. А.,

доктор юридичних наук, професор (теми 2–5)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Навчальний посібник

Формат 70×100/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 46,48.

Видавництво «Магнолія 2006»

м. Львів-53, 79053, Україна, тел.: +38 (050) 370-19-57

e-mail: magnol06@ukr.net

<https://magnolia.lviv.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року, видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України

Надруковано в друкарні видавця Марченко Т. В.